
SOCIALISTISCHE IMMIGRANTEN IN DE VERENIGDE STATEN: VRIJHEID VERSUS GELIJKHEID

P.R.D. Stokvis

Hoe verging het Nederlandse socialisten in de V.S. tussen 1880 en 1920, verhieven ze hun stem en behielden ze hun overtuiging of niet?

Deze vraag staat in dit artikel centraal. Een blik op de Nederlandstalige pers wekt de indruk dat ze hun stem in ieder geval niet verhieven. Toch doet de samenstelling van de Nederlandse immigranten vermoeden dat er wel degelijk socialistische arbeiders onder waren. Misschien hielden ze hun mond of verloren ze hun overtuiging, omdat de manier waarop de Nederlanders zich in de V.S. als groep manifesteerden, niet te verenigen was met politiek radicalisme.

Enig idee daaromtrent kunnen we krijgen uit de lotgevallen van individuele socialistische immigranten. Uit hun levensverhalen zal blijken dat vrijheid en gelijkheid elkaar moeilijk verdroegen, dat zij althans in de nieuwe omgeving tot een andere omschrijving van die idealen geneigd waren.

De Nederlandstalige pers

In het kader van het door de Bremense hoogleraar Dirk Hoerder geëntameerde 'Labor Newspaper Preservation Project' heb ik enige gegevens bijeengezocht over de Nederlandstalige pers in de V.S.(1). Speurend naar periodieken van socialistische signatuur slaagde ik er ternauwernood in er twee te vinden.

Toch was er aan Nederlandstalige kranten geen gebrek in de V.S. Vanaf 1849 zagen ruim 100 periodieken het licht. In de periodiekengids van Ayer werden er tussen 1880 en 1930 56 genoemd. (2) Van die 56 verschenen er 28 in Michigan, 8 in Iowa, 7 in Illinois, 4 in New Jersey en de rest in New York (2), South-Dakota (2), Utah (1) en Californië. Een beperkt aantal was uitgesproken Republikeins (8), Democratisch (6) of in ieder geval politiek gekleurd (5), maar het merendeel had

een godsdienstige boven- of ondertoon (14 en 23) die meestal met republikeinse sympathieën gepaard ging.

Zoals de figuur toont, verdubbelde het aantal periodieken dat gelijktijdig circuleerde, gedurende de immigratiegolf van de jaren 1880 en 1890. Daarna schommelde het aantal rond de 20.

Na de Eerste Wereldoorlog was het aantal weliswaar geringer, maar de gemiddelde oplage klonk van 3000 naar bijna 5000. Dat was hoofdzakelijk te danken aan de hoge oplagen van kerkelijke en godsdienstige bladen.

De hoogste oplagecijfers die wereldlijke bladen ooit tot 1930 bereikten waren de volgende:

9009 voor de (Vlaamse) **Gazette van Detroit** in 1928, 7506 voor de (Vlaamse) **Gazette van Moline** in 1924, 7400 voor de in Holland, Michigan uitgegeven **Grondwet** in 1905, 6500 voor de **Hollandsche Amerikaan** te Kalamazoo, Michigan in 1920 en 5780 voor **De Volksvriend** te Orange City, Iowa in 1928. De verschijningsduur was bepaald niet gering: 7 periodieken die in 1880 al geregistreerd werden door Ayer, bleken in 1930 nog te bestaan. 27 Periodieken verschenen in ieder geval tien jaar of langer. De lancering van nieuwe bladen bereikte een hoogtepunt in de decennia rond 1900, toen de immigranten in ongekende aantallen samendromden in Nederlands-Amerikaanse nederzettingen die toen nog niet opgeschrikt waren door de anti-Duitse (en anti-Nederlandse!) agitatie van 1917-1918.

In 1880-1889 werden 7 nieuwe bladen geregistreerd, in 1890-1899 en 1900-1909 elk 12, in 1910-1919 10 en na 1920 slechts 4. De Amerikaniseringsbeweging boekte, althans op taalkundig terrein, ontegenzeggelijk succes. Voorzover Amerikanisering anti-socialistische indoctrinatie inhield, hoefden Nederlandse immigranten kennelijk nauwelijks geamerikaniseerd te worden.

De enige socialistische bladen die enkele maanden circuleerden, waren **De Volksstem** te Grand Rapids, Michigan in 1908 en **Voorwaarts** te Holland, Michigan in 1914.

De Denen, een in omvang vergelijkbare etnische groep, waren verantwoordelijk voor 10 socialistische bladen in de eigen taal en 37 bladen die meer dan een scandinavische taal bezigden.

Bovendien konden ze te eniger tijd 44 Zweedse en 4 Noorse radicale bladen lezen. Vanaf 1890 circuleerden er gelijktijdig circa 10 en tussen 1900 en 1920 circa 15 van dergelijke scandinavische periodieken.(3)

Nederlandse socialistische immigranten lieten dus in Amerika weinig van zich horen, zo weinig dat men zich af zou kunnen vragen of ze er wel waren en als ze er waren, of ze het socialisme bij aankomst afgezworen hadden. Men zou zich zelfs kunnen afvragen of er sprake was van een selectieve

affiniteit met dien verstande dat (socialistische) arbeiders welbewust de boot naar Amerika misten. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zullen we allereerst nagaan wat voor soort mensen er tussen 1880 en 1920 vertrokken om hun of haar geluk in de Nieuwe Wereld te beproeven.

Immigranten uit Nederland 1880-1920 (4)

Tussen 1835 en 1920 zetten omstreeks 250.000 Nederlanders voet aan Amerikaanse wal. Zij kwamen in vier, steeds grotere golven (1846-57, 1865-73, 1880-93, 1903-14) en vestigden zich meer dan andere immigranten op het platteland van het Midden-Westen en Westen, met name in de staten Michigan en Iowa.

Deze voorkeur voor het platteland hing samen met hun plattelandsherkomst in Nederland en hun oriëntatie op de agrarische sector, die uit de beroepsstructuur blijkt. Op de 100 overzeese migranten die in 1880-1889 tot de beroepsbevolking gerekend konden worden, waren 9 boeren, 17 boerenknechten, 36 dagloners, 17 ambachtslieden en 21 personen werkzaam in handel, verkeer of diensten. Een telling van Amerikaanse zijde van Nederlandse en Vlaamse immigranten tesamen over de periode 1899-1909 gaf een gelijksoortige verdeling te zien: op de 100 beroepspersonen werden 7 boeren, 17 knechten, 25 ongeschoolde en 31 geschoolde arbeiders en 19 overigen geteld.

Meer dan de helft van de Nederlandse immigranten werd dus als arbeider gerubriceerd. Mogelijk verschoof de verhouding tussen ongeschoolde (land) arbeiders en geschoolde arbeiders c.q. ambachtslieden na 1900 ten gunste van de laatste categorie.

Al met al was de arbeidende zodanig vertegenwoordigd, dat er geen reden is om aan te nemen dat er geen socialisten onder waren. Als we aannemen dat ze er waren, waarom hielden ze dan hun mond? Want hun mond hielden ze, althans in de V.S. De twee Nederlandse immigranten die als woordvoerder voor de Amerikaanse arbeidersbeweging furore maakten, waren dan ook allerm minst exemplarisch voor de Nederlandse immigratie als zodanig.

Samuel Gompers (1850-1924) en Daniel de Leon (1852-1914) waren beide uit joodse ouders buiten Nederland, respectievelijk in Londen en Curacao, geboren. De vader van Samuel was als sigarenmaker verhuisd van Amsterdam naar Londen en vandaar in 1863 naar New York. Een jaar na aankomst sloot de jonge Samuel zich bij de "Cigarmakers Union" aan. Vanuit deze vakvereniging gaf hij de stoot tot oprichting van de vakcentrale "American Federation of Labor" (A.F.L.) die hij vanaf de totstandkoming in 1886 tot zijn dood in 1924 als voorzitter leidde.

In zijn autobiografie maakt hij melding van zijn kennis

van de Nederlandse taal en van zijn Nederlandse achtergrond:

"My parents were both Hollanders born in Amsterdam (...) Our home preserved many of the customs of the Dutch community from which mother and father came. In our big room was a large fireplace in which mother had a Dutch oven (...) All mother's cooking utensils were of the squat, substantial Dutch make, necessary for the old-fashioned Dutch cooking that nourished us youngsters three times a day. We had plenty of dishes - an unusual possession in our neighbourhood. These mother brought to this country..."

De moeder was ook verantwoordelijk voor de spreekwoordelijke Hollandse reinheid in huis: geregeld gingen de kinderen in de wastobbe en werden "with thoroughgoing Dutch cleanliness" geschrobt.(5)

Terwijl de Asjkenazische Samuel Gompers een gematigd vakbondsmann was, een toonbeeld van (Hollandse?) nuchterheid en zakelijkheid, was de sefardische Daniel de Leon een gedreven theoreticus van de revolutie met weinig oog voor de Amerikaanse realiteit. Daniel was de zoon van een legerarts op Curacao. Enige middelbare en universitaire (?) scholing genoot hij van 1866 tot 1874 te Amsterdam en Hildesheim. In 1874 vestigde hij zich in New York, waar hij in 1878 een juridische graad aan het Columbia College behaalde. Vanaf zijn lidmaatschap van de 'Knights of Labor' in 1888 speelde hij een vooraanstaande rol in de socialistische beweging. In 1890 sloot hij zich aan bij de uit 1877 daterende "Socialist Labor Party" (S.L.P.), welks weekblad **The People** hij vanaf 1892 redigeerde. Binnen de partij rees zo veel verzet tegen de doctrinaire, autoritaire anti-vakbondskoers van deze Amerikaanse Lenin dat de revisionisten en reformisten zich in 1899 met de 'Social Democrats' van Eugene Debs verenigden in een partij die in 1901 de naam aannam van 'Socialist Party of America'.

Ook de 'Industrial Workers of the World' (I.W.W.), die hij in 1905 hielp oprichten, kozen spoedig een koers-het syndicalisme- die hem niet aanstond, zodat hij in 1908 een eigen (revolutionaire) 'Workers International Industrial Union' in het leven riep. Als theoreticus van de revolutie dwong hij de bewondering af van geestverwanten zoals Lenin, als politicus oogstte hij wat hij zaaide, namelijk verdeeldheid en sectarisme.(6)

Met enige goede wil kan men zowel Gompers als De Leon Nederlandse immigranten noemen. In Amerika waren het echter eenlingen die in geen enkel opzicht contact hadden met de etnische groep die zich als Nederlands manifesteerde. De bewegingen waar zij bij betrokken waren zoals de A.F.L., de

S.L.P. en de I.W.W. kregen in deze groep weinig weerklank. Om dat te verklaren moet een korte schets van de Nederlandse groepsvorming in de V.S. volstaan.

Nederlanders in Amerika als etnische groep (7)

De Nederlandse immigranten en hun afstammelingen groepeerden zich naar regionale herkomst en naderhand hoofdzakelijk naar geloofsovertuiging. Nederlandse katholieken gingen op in een kerk die per definitie internationaal was en bovendien in Amerika de vorming van etnische parochies ontmoedigde. Meestal sloten zij zich vanwege de taalkundige en culturele verwantschap nauw aan bij Vlaamse en Duitse geloofsgenoten. Nederlandse calvinisten hielden daarentegen streng vast aan godsdienstige principes die zij als Newderlands erfgoed terugvonden bij de Reformed Church (R.C.) en de Christian Reformed Church (C.R.C.). Vanuit Amsterdam was in 1628 de R.C. in Nieuw Nederland georganiseerd. Onder leiding van dominee A.C. van Raalte, die in 1847 Holland, Michigan stichtte, sloot het merendeel van de hervormde en christelijk-afgescheiden nieuwkomers zich bij de R.C. aan. Strikt confessionele calvinisten die de R.C. te blijmoedig evangelisch en te Amerikaans vonden, scheidden zich in 1857 af. De C.R.C. die hieruit voortkwam kreeg naderhand versterking van diegenen die het er niet mee eens waren dat vrijmetselaars in de R.C. geduld werden. Naar aanleiding van deze kwestie gaf de Christelijk Gereformeerde kerk in Nederland haar leden in 1885 de raad zich bij de C.R.C. aan te sluiten.

Omdat de volgelingen van Abraham Kuypers zich eveneens aan deze richtlijn hielden, werd de C.R.C. vanaf de jaren 1880 meer dan de R.C. een typische immigrantenkerk. Binnen de C.R.C. ijverden de zogenaamde neo-calvinisten in het voetspoor van Kuypers voor onderwijs en maatschappelijke organisatie op godsdienstige grondslag. Een netwerk van particuliere scholen, colleges, dienstverlenende instellingen, Nederlands en Engelstalige periodieken was het resultaat.

Behalve aan kerkelijke zaken besteedden deze periodieken ook aandacht aan partijpolitiek. De eerste Nederlandstalige krant, *De Shebboygan Nieuwsbode* uit 1849 en *De Hollander* uit 1850 waren zelfs uitgesproken Democratisch. Aanvankelijk stemden de meeste Nederlandse immigranten namelijk op de Democratische Partij, die geacht werd de belangen van het agrarisch westen en de gewone man (en dus de immigrant) te behartigen. Al voor, en zeker na de Burgeroorlog stemden de meeste protestantse Nederlanders echter Republikeins, eerst vanwege de Homestead Act, het behoud van de eenheid en de wering van slavernij, later omdat de Republikeinse partij stond voor waarden als individualisme en particulier initiatief (ook in de vorm van onderling hulpbetoon). Conservatief

tot in het merg waren calvinistische Nederlanders doorgaans gekant tegen staatsalmacht, vakbonden en stakingen. De neo-calvinisten die na 1890 godsdienstige principes systematisch in politieke voorkeuren probeerden te vertalen, gaven aan deze negatieve instelling een positieve wending door pendanten van Patrimonium en de A.R.P. op te richten. Uitlopers van dit streven bestaan nog steeds in de vorm van de 'Christian Labor Association' (1931) en haar orgaan, de **Christian Labor Herald** (1947).

De duurzaamheid van het saamhorigheidsbesef van de Nederlanders als etnische en godsdienstige groep was kortom te danken aan eigen kerk, waardenpatroon en levensstijl. De koppeling of kruising van Nederlandse tradities en Amerikaanse praktijken resulteerde in een mengcultuur. Onder het vaakzaam oog van de gemeenschap namen nieuwkomers Amerikaanse wereldlijke gewoonten over, terwijl ze anderzijds als Nederlands beschouwde culturele en godsdienstige waarden met verdubbelde ijver koesterden. Daaraan konden ze tenminste een gevoel van eigenwaarde zo niet van superioriteit ontleenen.

In dit klimaat riepen vakbonden en linkse bewegingen, die immers geïnspireerd werden door het goddeloze socialisme, enorme weerstanden op. Desalniettemin kende de Nederlandse groep ook haar (linkse) buitenbeentjes, zoals onder meer de voor het predikambt opgeleide Abraham J. Muste (1885-1967) en Pierre van Paassen (1895-1968).

In 1891 verhuisde het gezin Muste van Zierikzee naar Grand Rapids. Een van de vier broers van Abraham's moeder die reeds eerder geëmigreerd waren, leende het geld voor de overtocht. Opgeleid aan Hope College en Western Seminary te Holland, Michigan, werd hij in 1909 te New York beroepen, waar hij zich ontwikkelde tot maatschappijhervormer en pacifist. Via het 'social-gospel' en het religieus-pacifistische 'Fellowship of Reconciliation' kwam hij tot het Trotskyisme. Na een periode als vakbondsleider keerde hij in 1936 terug tot een religieus getint pacifisme dat hij tot zijn dood toe uitdroeg.

In zijn autobiografie legt hij de calvinistische wortels van zijn jeugd bloot:

"The church, especially in the first years when our life was mainly lived within the Dutch community, was the center of social life and culture, as well as of worship and religious training (...) we accepted the fact that God could speak and be spoken to in English as well as in Dutch (...) The Hollanders who settled in the Middle West in the decades before World War I formed a fairly numerous group in Grand Rapids (...) With the rarest exceptions every Dutch family belonged to a church, the Reformed or Christian Reformed, to which it had belonged in the old country. The services and the preaching were all in Dutch. In the larger population in Grand Rapids

the Dutch constituted a lower stratum."

Het waren fabrieksarbeiders, dienstmeisjes en middenstanders die wegens hun soberheid, ijver en anti-vakbondsgezindheid als welkome immigranten beschouwd werden. (8)

Minder radicaal dan Abraham Muste was Pierre van Paassen die in 1914 met zijn ouders van Gorcum naar Canada verhuisde en vandaar in 1923 naar de V.S. Zijn vorming had hij ontvangen op een school met de bijbel en het gymnasium. Hoewel in Canada afgestudeerd als theoloog besteedde hij na zijn demobilisatie uit het Canadese leger niet de kansel maar nam hij de pen op als journalist. Als zodanig kreeg hij grote vermaardheid door zijn ijveren voor het zionisme en tegen het fascisme. (9)

De tot nu toe genoemde figuren ontwikkelden hun socialistische of althans progressieve denkbeelden in de V.S. en stonden buiten of kwamen buiten de Nederlandse groep te staan. Maar hoe verging het immigranten die als socialist kwamen en niet op de voorgrond traden? Vooralsnog is het merendeel van hen naamloos. De enkelingen die wij kennen, geven toch wel enig idee van hun lotgevalen. De anarchist H.J. van Steenis (1862-1939) bracht de tweede helft van de jaren 1890 in de V.S. door. In New York woonde hij de redactievergaderingen van "Der Archist: Anarchistisch-Communistisches Organ" bij, een duitstalig blad dat ook door Nederlandse geestverwanten in Chicago, Grand Rapids en Holland gelezen werd. In de reisbrieven 'Uit Amerika' die hij in het Haagse blad **Anarchist** publiceerde, betreurde hij dat zelfs anarchisten evenals andere immigranten zo gauw en zo veel mogelijk deel wilden hebben aan de Amerikaanse levenswijze en welvaart. Hij moest echter toegeven dat de indrukwekkende technische en organisatorische vooruitgang in de Nieuwe Wereld ook aan arbeiders ten goede kwam. (10)

De Zuidhollander Van Steenis was (evenals een aantal Friese geestverwanten) actief geweest in de S.D.B., die eerst in de Randstad en later in Friesland enige aanhang verwierf en revolutionaire woelingen te weeg bracht. Toen de landarbeiders op Het Bildt de door de S.D.B. geïnspireerde beweging 'Broedertrouw' (1889-1892) organiseerden en langdurig stakten, vormden geëmigreerde kameraden te Chicago en elders de vereniging 'Hulpbetoon' om de stakers geldelijk te ondersteunen. Na het verlopen van de stakingen in 1891 volgden heel wat Bildtkers het voorbeeld van die kameraden. Onder hen was in 1896 de teleurgestelde stakingsleider Jan Stap (1859-1908). (11)

Een andere activist, Tjeerd Stienstra (1859-1935), vertrok in hetzelfde jaar, maar om persoonlijke redenen, namelijk een slecht huwelijk. Met zijn 14-jarige zoon voegde hij zich bij zijn een jaar eerder vertrokken broer Tjibbe in Patterson,

N.J. Daar trof hij ook andere, hoofdzakelijk Friese socialisten (zoals Jan Stap) die in Patterson evenals in Grand Rapids en andere immigratiecentra afdelingen van de socialistenbond hadden opgericht. Daarnaast waren ze actief in Amerikaanse vakbonden en de S.L.P.. Politieke ontwikkelingen in Nederland werden nauwgezet gevolgd, met name de Hogerhuis-zaak (1896) waarbij P.J. Troelstra als verdediger betrokken was. Omdat Tjeerd weigerde om naar Nederland terug te keren om in deze naar klassejustitie riekende zaak te getuigen, werd hij naderhand door zijn voormalige kameraden met de nek aangekeken.

Hij ging dan ook zijn eigen weg in de Nieuwe Wereld. Eerst was hij temidden van Amerikanen als kleermaker werkzaam in Little Falls, waar hij goed verdiende en nog actief was in de S.L.P.. Terug in Patterson keerde hij zich van het revolutionaire socialisme af om zich te wijden aan het propageren van gemeenschappelijk grondbezit.(12) Ook zijn jongere broer Klaas (1871-1929) die als revolutionair toneelschrijver naam gemaakt had met **Dy Godloazen** (1896), hield na aankomst in Amerika het socialisme voor gezien. In 1900 vestigde hij zich met zijn moeder in Patterson, waar hij zich van kleermaker tot winkelier opwerkte. Na zijn huwelijk met een Friese immigrantendochter in 1904 was hij alleen nog actief in de Friese culturele kring 'Untspanning troch Ynspanning'.(13) De neiging om het socialisme te verzaken voor of door materiële bestaansverbetering en inburgering in de Amerikaanse samenleving schijnt vrij algemeen geweest te zijn en werd nog verhaast door de Amerikaniseringsbeweging tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Zo schreef de voormalige Twentse textielarbeider G. Elferink in 1922 aan J. van Hinte dat hij tevergeefs had geprobeerd in Rochester, N.Y., een socialistische vereniging van de grond te krijgen. Ook een 'Domela Nieuwenhuisclub' die onderlinge bijstand ten doel had, was geen lang leven beschoren. Volgens Elferink ging het de mensen materieel zo goed dat ze geestelijk "onder de schimmel" waren komen te zitten.(14) De socialistische drankbesrijder N.A. de Vries constateerde in 1923 tot zijn spijt dat zijn vroegere strijdmakkers in Amerika ingeburgerd en daardoor verburgerlijkt waren:

"Velen die nog altijd behoefte gevoelden aan den strijd voor idealen, werden opgezogen in den maalstroom der **moneymakers** en verdronken daarin. Ik heb ze gesproken, goede Hollandsche socialistische oudstrijders die hier zijn aangeland en al hunne idealen nu hebben verloren. Achterover in een pluche leunstoel wijzen zij op het verkregene. Daar hebben wij immers, zeggen zij me - als ik durf te verwijten - altijd voor geleden en gestreden: een goed huis, een auto, de gelegenheid om wat van de wereld te zien, de kinderen beter op te voeden." (15)

Een enkele Nederlandse socialist bracht het zelfs tot kapitalistisch ondernemer. Met de opening van een kruidenierszaak in Greenville, Michigan, legde Hendrik Meijer (1883-1964) in 1934 de grondslag voor de 'Thrifty Acres' keten van goedkope warenhuizen. Als derde van zeven kinderen was Hendrik in 1883 ter wereld gekomen in Hengelo, waar zijn vader bij de machinefabriek van Stork werkte. Na zijn schooltijd werd hij in 1896 als leerling-spinner aangenomen bij de textielfabriek van Stork. In militaire dienst (1903-1906) leerde hij orde en netheid waarden en genoot hij van het buitenleven. Zijn anarchistische overtuiging stak hij intussen niet onder stoelen of banken. Hij was lid van de zangvereniging van Vrije Socialisten, waar hij zijn toekomstige vrouw Gezina Mantel (1888-1978) ontmoette. De Mantels waren militante socialisten, medewerkers van het blad **Recht door Zee**, geheelonthouders, vegetariërs en neo-malthusianen. Omdat Hendrik in Nederland geen kans op bestaansverbetering zag, overwoog hij in Duitsland of Amerika zijn geluk te beproeven. Na ampel beraad vertrok hij in 1907 met een zuster en zijn vader, die tijdens het werk bij Stork doof geworden was en een oog verloren had. Zijn aan drank verslaafde moeder en zijn toekomstige bruid bleven achter. Onderweg las hij een dichtbundel getiteld **Naar de Vrijheid**, maar over het vrijheidsbeeld schreef hij aan Gezina: "Ik weet niet wat dat betekent". In zijn brieven aan Gezina, die vijf jaar moest wachten, deed hij verslag van zijn ervaringen. Omdat ze tweede klas reisden en niet tussendeaks zoals de meeste (arme) immigranten, konden ze snel van boord gaan en de trein naar Holland, Michigan nemen. Het leven in deze stad van houten, vrijstaande huizen was anders dan in Hengelo: "Niemand loopt 's zondags op straat (...) iedereen (behalve ik) zit in een van de 20 tot 25 kerken". Hij stond er over verbaasd hoe snel en gemakkelijk men van baan en baas verwisselde. De socialistische vereniging waar hij lid van werd, was meer tot pragmatisch socialisme dan tot radicalisme geneigd. Met zo'n twaalf man kwamen ze bijeen en openden dan met het zingen van de *Marseillaise*. Een herdenkingsbijeenkomst van de anarchistische martelaren van Haymarket, die op 11 november 1886 te Chicago opgehangen waren, bracht twee dollar op voor het 'Anarchist-Communist Congress'. De poging om het socialistische blad **De Volksstem** van de grond te krijgen, leed schipbreuk op de meningsverschillen tussen gematigde Engelstalige aanhangers van Eugene Debs en anarchistische immigranten zoals Hendrik, die meer geporteerd waren voor de revolutionaire retoriek van Daniel de Leon. Na zijn geluk in een aantal ambachten, zwerend van plaats naar plaats beproefd te hebben, vestigde hij zich in 1912 uiteindelijk als kapper in Greenville en liet Gezina overkomen. Hun huwelijksdatum op de dag van Hatmarket herdenking was een laatste (onbedoelde) echo van een revolu-

tionair verleden.(16) Evenals bij Klaas Stienstra bleven de socialistische idealen na het huwelijk binnenskamers. Had het verzaken van deze idealen in het openbare leven dus ook iets te maken met de levenscyclus? Het is niet onwaarschijnlijk. Degenen die actief bleven, zoals Van Steenis en de nog te bespreken Gerrit Roorda, waren slechts trekvogels, wat hun verblijf in Amerika aangaat.

Gerrit Roorda werd in 1890 als zoon van een onderwijzer en vrijdenker in de Friese venen geboren. Met een kameraad, die daar eerder gewerkt had, trok de tot Timmerman opgeleide Gerrit in 1906 naar het Ruhrgebied, waar meer te verdienen viel. In 1910 besloot hij zijn oudere broer Tjerk te volgen die in 1891 al naar een oom in Orange City, Iowa vertrokken was. In Iowa zwierf hij van de ene (Friese) werkgever naar de andere. Teslotte trad hij in dienst van een Amerikaanse timmerman om de inheemse werkwijze en de taal onder de knie te krijgen. Evenals Hendrik Meijer in Michigan ondervond hij in Iowa dat "Wie hier onder kerktijd op straat loopt, staat direct slecht bekend". Toen de dominee in de Hollandse kerk van Sheldon uitvoer tegenvrijmetselarij en vakbonden, werd Gerrit van de weeromstuit in 1917 lid van een loge en in 1918 van de I.W.W. Zowel vrijmetselaars als "wobblies" (I.W.W.-activisten) stonden in de reuk van een pacifisme dat als pro-Duits beschouwd werd. De 'Dutch' werden overigens in Iowa veelal met de 'Deutsch' over één kam geschoren, omdat ze vanwege de Boerenoorlog anti-Brits, zo niet pro-Duits waren, naar Nederlandstalige preken luisterden en weigerden een Amerikaanse vlag in God's huis, de kerk, toe te laten. Een zwager van Gerrit werd door een menigte van zijn bed gelicht om de Amerikaanse vlag op de deur van de Hollandse kerk te spijkeren. Elders ging zelfs een Hollandse kerk in vlammen op.

Geradicaliseerd onder invloed van deze gebeurtenissen en een gedwongen verblijf in het Amerikaanse leger keerde hij in 1919 als een vervent aanhanger van de Russische Revolutie naar Nederland terug.(17)

Hoe zou het hem vergaan zijn als hij gebleven was? Zou hij ook ingeburgerd en verburgerlijkt zijn? Per slot van rekening hoopte ook hij de (materiële) vruchten te plukken van de Amerikaanse vrijheid en gelijkheid. Een grotere vrijheid en gelijkheid in de omgang vond hij in de kring van vrijmetselaars: "ieder noemde elkaar bij de voornaam ongeacht rang of stand" .(18) De economische kansen en sociale gelijkheid die Amerika bood, werden in alle toonaarden door immigranten bezongen. Om een voorbeeld uit vele te geven, H. Koopman schreef in 1894 uit Chicago aan zijn broer in Drenthe:

"Als uwe kinders hier waren, dan waren ze beter af, want

die bij u begint als arbeider, blijft arbeider, maar hier is wel een weg open, maar ik durf geen een aan te raden, want het is een geheel ander omgeving in dit land, maar ik heb een Amerikaans geest en ik mag er veel liever over. Ik en een notaris gingen in de stad in een kroeg bier drinken en een cigar roken en wandelen in de stad. En als hier publieke vergaderingen zijn, daar ging ik juist zo goed naar toe als mijnheer, altijd juist zo fijn gekleed als hij." (19)

Stand-en klasseverschil waren niet onoverbrugbaar, het aantal prijzen in de maatschappelijke loterij was groter. Waar de vrijheid om te ondernemen en te stijgen lokte, vergaten socialistische idealen van gelijkheid en broederschap. Enige getuigenissen doen ook vermoeden dat doorsnee socialistische idealen anders opvatten dan hun theoretische leidslieden, namelijk als sociale en economische zekerheden en gelijke kansen voor iedereen. Een dergelijk beeld van de vrijheid trok ook de sociaal bewogen onderwijzer en schrijver Christiaan F. van Abcoude (1880-1960) aan. Het geld dat hij met zijn succesboek *Pietje Bell* (1914) verdiende, stelde hem in staat na zijn demobilisatie (1916) voorgoed naar Amerika te vertrekken en evenals zijn held het vrijheidsbeeld te groeten.

Conclusie

Meer dan de helft van de Nederlandse immigranten behoorde tot de arbeidende klasse en daarvan zal toch zeker wel een deel socialistische idealen gekoesterd hebben. Ze kwamen echter niet naar de V.S. om de maatschappij te veranderen, maar om hun eigen bestaan te verbeteren. Een grote mate van geografische mobiliteit stond wortel schieten in de weg, hetgeen niet bevorderlijk was voor de continuïteit van een socialistische arbeidersbeweging.

Niet voor niets heet het Amerika van de immigranten wel 'het utopia van de gewone man', niet een *outopos*-een niet bestaande plaats- zoals de klassenloze maatschappij waar men alleen naar kon verlangen en voor kon strijden, maar een *eutopos*-een goede plaats- waar men heen kon gaan. Als Nederlanders wortel schoten in eigen gemeenschappen, dan zorgde de kerk als dominante institutie er wel voor dat ze dergelijke ongodsdienstige (en 'onamerikaanse') bewegingen vaarwel zeiden. Overigens zagen zij ook dikwijls hun idealen van vrijheid en gelijkheid gerealiseerd in de vorm van kansen om economisch en sociaal te stijgen. Eenmaal aangekomen wisselden ze gemakkelijk van baan en baas, voelden zich sociaal gelijkwaardig aan die baas en genoten (indien genaturaliseerd) dezelfde burgerrechten. Wat voor zin had klassenstrijd, als ze kans hadden zelf baas of eigen baas te worden?

Hoewel men op grond van enkele levensverhalen moeilijk kan generaliseren, is het wel opvallend dat juist diegenen die huwden en bleven, de socialistische beweging verlieten. Ingeburgerde arbeiders kozen voor Amerika, hetgeen dikwijls op verburgerlijking neerkwam.

Hoe dikwijls is de vraag. Het is immers mogelijk dat zij zich bij de Duits- of Engelstalige arbeidersbeweging aansloten. Van Steenis' ervaringen wijzen in die richting. Een beter zicht op deze vraag zou men kunnen krijgen door de vele Amerikabrieven, die zoals Meijer's brieven in "Recht door Zee", in allerhande bladen gepubliceerd werden, systematisch door te nemen. Want al verhieven ze hun stem niet in Amerika, in Nederlandse periodieken namen socialistische Amerika-gangers geen blad voor de mond. Een dergelijk onderzoek zou zowel een licht kunnen werpen op de geschiedenis van de transatlantische migratie als van de (Nederlandse en Amerikaanse) arbeidersbeweging.

Noten

1. Hoerder D., Labor migration project. Labor newspaper preservation project. "Why did you come?" The proletarian Mass Migration. Research report 1980-1985. Bremen 1986.
2. Ayer N. W. and Son's Directory, Newspaper and periodicals. Philadelphia 1880-1930.
3. Hoerder, Research report, 58.
4. Een uitvoeriger uiteenzetting is te vinden in P.R.D. Stokvis, "Nederland en de internationale migratie 1815-1960", in F.L. van Holthoorn red., **De Nederlandse samenleving sinds 1815** (Assen 1985) 71-92.
5. Dictionary of American biography (New York 1946, dl.VII) 369-373 en S. Gompers, **Seventy years of life and labor** (New York 1957) 46-48.
6. Dictionary of American biography (New York 1946, dl. V)
7. Zie voor een korte schets en literatuuropgave P.R.D. Stokvis, "Nederlanders in de Verenigde Staten", in **Supermachten 1: Verenigde Staten van Amerika**. (Stichting Teleac Utrecht 1985) 247-250
8. Hentoff N., **The essays of A.J. Muste (Sketches for an autobiography)** (New York 1970) 5, 15-22, 27-28; J.A. Ooiman-Robinson, **Abraham went out: a biography of A.J. Muste**. (Philadelphia 1981)
9. Paassen P. van, **Days of our years**. (Londen 1939)
10. Welcker J. M., **Heren en arbeiders in de vroege Nederlandse arbeidersbeweging 1870-1914** (Amsterdam 1978) 455-466.
11. Frieswijk J., "De beweging van Broedertrouw op Het Bildt (1889-1892)", **Jaarboek Arbeidersbeweging 1978**, 83-139.
12. Frieswijk J., "Een socialistische propagandist in revolu-

tionaire jaren, biografie van Tjeerd Stienstra (1859-1935)" T.S.G. 6 (okt. 1976) 219-256.

13. Jelsma, Gj., "Twa revolusjonaire toanielskriuwers ut de ein fan de foarige ieu", It Beaken 1979, 5/6, 291-310.

14. Hinte, J. van, **Nederlanders in Amerika** (Groningen 1928, -dl. 2) 466.

15. Vries N.A. de, **De Nieuwe Wereld. Amerika 1923** (Groningen 1924) 115.

16. Meijer H.G., **The life of Hendrik Meijer, Thrifty years** (Grand Rapids, Michigan 1984) 5-94.

17. Huisman, K., **It libben fan Gerrit Roorda** (De Tille 1975) 1-113.

18. Huisman, **Gerrit Roorda** 54.

19. Brinks, H.J., **Schrijf spoedig terug- Brieven van immigranten in Amerika 1847-1920** ('s-Gravenhage 1978) 141.

20. Gelder, H. van, **'t Is een bijzonder kind, dat is ie. Kinderboekenschrijvers van toen** (Bussum 1980) 11-23; Chr.F. van Abcoude, **Pietje Bell in Amerika** (Alkmaar 1929) De woordspeling is ontleend aan :R. Kroes, **Naar het beeld van de vrijheid. Immigranten en Amerika.** (Amsterdam 1986)

Figuur: Aantal Nederlandstalige bladen geregistreerd door Ayer tussen 1880 en 1930 en hun gemiddelde oplage.

Afbeelding: "Ze passeerden het vrijheidsbeeld dat de reizigers verwelkomde met opgeheven arm" (blz. 39)